

การศึกษาภูมิปัญญาฝ้ายกับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก

บ้านหนองบัว ตำบลภูหอ อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย*

LOCAL WISDOM AND DRIVING OF GROUNDED ECONOMY OF BAN NONG BUA

PHU HOR SUB-DISTRICT, PHU LUANG DISTRICT, LOEI PROVINCE

พรกมล ระหาญนอก¹

Pornkamon Rahannok¹

มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย¹

Loei Rajabhat University, Thailand.¹

Email : pornkamon6556@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย แนวทางการส่งเสริมจัดการทุนชุมชน เพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก บ้านหนองบัว ตำบลภูหอ อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาฝ้าย บ้านหนองบัว ตำบลภูหอ อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย และ 2) เพื่อค้นหาแนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากบ้าน หนองบัว จากภูมิปัญญาฝ้าย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประชากรเป้าหมาย ประกอบด้วยสมาชิกกลุ่ม ทอผ้าฝ้าย จำนวน 10 คน เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูล ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการศึกษาพบว่า 1. บ้านหนองบัว เคยเป็นพื้นที่ที่มีการปลูกและการทอผ้าฝ้ายเพื่อใช้ในครัวเรือนและการสร้างเศรษฐกิจให้กับชุมชน และมีการนำฝ้ายมาใช้ในการดำเนินชีวิตอื่นๆ เช่น การนำเส้นฝ้ายมาผูกข้อมือนิพธิกรรมบายศรีสู่ขวัญ การทำตุ๊กตาสำหร่านไปประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อและศาสนา ปัจจุบันหน่วยงานภาครัฐเข้าไปส่งเสริมการสร้างรายได้และเศรษฐกิจให้กับชุมชนผ่านการจัดการท่องเที่ยวและการขายผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงมีการรื้อฟื้นการปลูกฝ้ายแบบอินทรีย์เพื่อพัฒนาต่อยอดให้เป็นผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายอินทรีย์จำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว 2. แนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากบ้านหนองบัว จากภูมิปัญญาฝ้าย มีดังนี้ 1) การส่งเสริมและการรื้อฟื้นการปลูกฝ้ายในพื้นที่ทำกิน 2) การ “จัดตั้งกลุ่มฝ้ายตุ่ย” เพื่อผลิตผลิตภัณฑ์จากฝ้าย 3) การพัฒนาและต่อยอดองค์ความรู้ด้านการออกแบบ 4) การพัฒนาสีย้อมฝ้ายจากสีธรรมชาติ 5) การสร้างอัตลักษณ์ผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค 6) มีศูนย์จำหน่ายออนไลน์และจัดตั้งร้านค้าในชุมชน 7) การอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาฝ้าย และ 8) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายอินทรีย์ทั้งภาครัฐ และเอกชน

คำสำคัญ : 1. ภูมิปัญญาฝ้าย 2. การขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก 3. บ้านหนองบัว

ABSTRACT

This research is a part of the research project "Guidelines for promoting community capital management in order to drive the grounded economy of Ban Nong Bua, Phu Hor Sub-district, Phu Luang District, Loei Province aiming to 1) study the fabric of local wisdom and Ban Nong Bua, Phu Hor Sub-district, Phu Luang District, Loei Province 2) to find out the guidelines for promoting community capital management in order to drive the grounded economy of Ban Nong Bua from within the fabric of local wisdom. Qualitative research methodology was used. The target group was 10 informants of hand-woven textile members by means of interviews and focus group discussion. The data were descriptively analyzed.

The results found that: 1. Ban Nong Bua used to be an area of cultivation culture and hand-woven textiles were used in the household to create an economy for the community, such as using cotton fabric to tie a hand in a blessing ceremony, and cotton Tung (a hanging flag made of cotton) was used for the beliefs and religion. Nowadays, government agencies come to promote the income and economy of the community through tourism management and by selling products made from local wisdom such as basketry, hand-woven textiles, and products made from fabric. Therefore, the cultivation culture was restored in the form of organics for weaving and for the needs of target consumers. 2. Guidelines for driving the grounded economy at Ban Nong Bua from fabric local wisdom were as follows: 1) Promotion and revival of fabric cultivation on one's own land 2) establishing the product's Fai Tuy (Tuy Fabric) group 3) development and extension of design knowledge; 4) development of fabric dyes from nature; 5) creating product identity in line with consumers' needs 6) In the community, there is an online product center and a building shop. 7) the creation of conservation and the revival of fabric wisdom, and 8) creating a network of cooperation in both government and private sectors.

Keywords : 1. Fabric Local Wisdom 2. Driving of Grounded Economy 3. Ban Nong Bua

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

การขับเคลื่อน “เศรษฐกิจฐานราก” ถือเป็น 1 ใน 12 นโยบาย ที่รัฐบาลให้ความสำคัญมี เป้าหมาย เพื่อลดความเหลื่อมล้ำ สร้างเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็ง ประชาชนมีความสุข และมีรายได้เพิ่มขึ้น เศรษฐกิจฐานราก คือระบบเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่น ที่สามารถพึ่งตนเอง มีการช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อ ซึ่งกันและกัน มีคุณธรรม และเป็นระบบเศรษฐกิจที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาในด้านต่างๆ ในพื้นที่ ทั้งสังคม ผู้คน ชุมชน วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม (สุวัฒน์ กิขุนทด, 2559) ภูมิปัญญาทำให้ชาติและ ชุมชนผ่านพ้น วิกฤตและดำรงความเป็นชาติหรือชุมชนได้ เป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่า เป็นพื้นฐานการ ประกอบอาชีพ และเป็นรากฐานการพัฒนาที่เริ่มจากการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเอง การพัฒนาเพื่อ การพึ่งพาอาศัย ซึ่งกันและกัน ภูมิปัญญามีคุณค่าไม่เพียงแต่ต่อท้องถิ่นและผู้คนเท่านั้น แต่ยังมีเอื้อ ประโยชน์ใหญ่หลวง ต่อการวางแผนพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนและมั่นคง (ประภาศรี ยิ่งกุล และคณะ, 2557)

บ้านหนองบัว ตำบลภูหอ อำเภอกุหลาบ จังหวัดเลย ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตร เป็นหลัก ประสบปัญหาผลผลิตราคาตกต่ำ คราวเรือนมีหนี้สิน หลายครัวเรือนปลูกฝ้ายตามหัวไร่ปลายน าทอผ้าจากฝ้ายเพื่อใช้ในครัวเรือนและจำหน่าย ฝ้ายเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชนตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น เป็นด้ายรับขวัญเด็กแรกเกิด เป็นด้ายผูกแขนพิธีบายศรีในโอกาสต่างๆ ถักทอเป็นผลิตภัณฑ์เสื้อผ้า ของใช้ในชีวิตประจำวัน (ยนต์มา ชามนตรี, 2563) ถ้าหากมีการส่งเสริมพัฒนาเพิ่มมูลค่า ผลิตภัณฑ์ จากฝ้าย และพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลาย จะเป็นการลดค่าใช้จ่ายและสร้าง รายได้เสริม ให้กับชุมชน ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนบ้านหนองบัว ผู้วิจัย จึงสนใจศึกษาภูมิปัญญาฝ้ายกับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากบ้านหนองบัว ตำบลภูหอ อำเภอกุหลาบ จังหวัดเลย เพื่อส่งเสริมพัฒนา และเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ฝ้าย จากภูมิปัญญาท้องถิ่น บ้านหนองบัว

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาภูมิปัญญาฝ้าย บ้านหนองบัว ตำบลภูหอ อำเภอกุหลาบ จังหวัดเลย
- 2.2 เพื่อค้นหาแนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากบ้านหนองบัว ตำบลภูหอ อำเภอกุหลาบ จังหวัดเลย จากภูมิปัญญาฝ้าย

3. ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

- 3.1 องค์ความรู้ที่ได้จากภูมิปัญญาฝ้ายบ้านหนองบัว จะนำไปต่อยอดในการสร้างรายได้ ให้แก่คนในชุมชน โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่มีการแพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรนา 2019 ในขณะนี้ เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากบ้านหนองบัว ตำบลภูหอ อำเภอกุหลาบ จังหวัดเลย ต่อไป

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้ ประชากรเป้าหมาย ประกอบด้วย สมาชิกกลุ่มทอผ้าฝ้าย บ้านหนองบัว จำนวน 10 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม มีเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย 1) ประเด็นการสัมภาษณ์ ดังนี้ ชาวบ้านปลูกฝ้ายมาตั้งแต่เมื่อไร ปลูกที่ไหน นำฝ้าย ไปทำอะไรบ้าง ปัจจุบันยังมีคนปลูกฝ้ายหรือไม่ ปลูกที่ไหน ในหมู่บ้านมีคนทอผ้าฝ้ายหรือไม่ ผลิตภัณฑ์จากฝ้ายมีอะไรบ้าง ผลิตภัณฑ์หรือใช้เอง นำไปขายที่ไหน ประเด็นการสนทนากลุ่ม ดังนี้ 1) มีแนวทางลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ของสมาชิก กลุ่มทอผ้าบ้านหนองบัวหรือไม่ อย่างไร 2) มีแนวทางสร้างรายได้ เพิ่มมูลค่าจากภูมิปัญญาฝ้าย บ้านหนองบัวหรือไม่ อย่างไรบ้าง ผู้วิจัยตรวจสอบความเที่ยงตรงเครื่องมือโดยแต่งตั้งผู้เชี่ยวชาญ พิจารณาเนื้อหาสาระของของประเด็นการสัมภาษณ์ ประเด็นการสนทนากลุ่ม มีความครบถ้วนสมบูรณ์ สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง ดำเนินการวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้ ระยะที่ 1 ขั้นเตรียมการเป็นขั้นสร้างเครื่องมือเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลและค้นหากลุ่ม ประชากรเป้าหมาย ผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วยกิจกรรม ดังนี้ 1) สร้างเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล 2) ลงพื้นที่ เพื่อค้นหากลุ่มประชากรเป้าหมาย ผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่ ระยะที่ 2 ขั้นศึกษาชุมชนและถอด บทเรียน เป็นขั้นศึกษาบริบทชุมชน เก็บรวบรวมข้อมูล และถอดบทเรียน ประกอบด้วยกิจกรรมดังนี้ 1) สร้างความสัมพันธ์กับชุมชน โดยลงพื้นที่พบประผู้นำชุมชน ชาวบ้าน หน่วยงานภาครัฐและท้องถิ่น ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง 2) ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามแผนดำเนินการวิจัย 3) วิเคราะห์ข้อมูล ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ปรับปรุงแก้ไข และยอมรับร่วมกัน ระยะที่ 3 สรุปผลการวิจัย การวิเคราะห์ข้อมูล ด้วยการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล โดยใช้เทคนิคการ วิเคราะห์เนื้อหา พิจารณาความเชื่อมโยงระหว่างข้อมูล ลดทอนรายละเอียด สรุปเป็นข้อมูลภาพรวมของกลุ่ม การนำเสนอผลการวิจัย โดยวิธีการบรรยาย

5. ผลการวิจัย

5.1 บริบทชุมชนบ้านหนองบัว มีประชากรทั้งสิ้น 984 คน จำนวนครัวเรือน 261 ครัวเรือน มีสภาพพื้นที่เป็นที่ราบ ลักษณะดินเป็นดินเหนียวปนทราย เหมาะกับการเกษตร ทำนา ทำไร่ ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น มีแหล่งน้ำที่สำคัญคือ ห้วยน้ำคู่ ห้วยเหล้าหญ้า สระหนองบัว สำหรับภาพทางสังคม ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีวัดโนนสว่างเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน และชุมชนใกล้เคียง เนื่องจากวัดโนนสว่าง เป็นต้นกำเนิดของประเพณีพญาช้าง นางผมหอม ซึ่งเป็นงานบุญประเพณีที่สำคัญของอำเภอกุหลอง มีภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวัฒนธรรมประเพณี คือหมอปราหมณ์ บายศรีสู่ขวัญ ด้านหัตถกรรม ภูมิปัญญาทอผ้าและเย็บผ้า ภูมิปัญญาจักสาน ด้านการเกษตรภูมิปัญญา ด้านการขยายพันธุ์พืช ส่วนสภาพทางเศรษฐกิจ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักคือการเกษตร

ประชากรในหมู่บ้านมีรายได้เฉลี่ย 20,000 บาทต่อปี ชาวบ้านประกอบอาชีพเสริมคือ เย็บผ้า เลี้ยงสัตว์ ขายสลากกินแบ่งรัฐบาล ชุมชนมีทักษะฝีมือแรงงานคือการผลิตผ้าห่มสาส์ โดยใช้วัตถุดิบผ้าสาส์จากตลาด ผลิตเพื่อจำหน่ายในหมู่บ้าน ชุมชนใกล้เคียง ต่างจังหวัด รวมถึงจำหน่ายให้ส่วนราชการ เช่น กาชาดจังหวัด องค์การบริหารส่วนจังหวัด เป็นต้น ในส่วนของแหล่งเงินทุนที่สำคัญในหมู่บ้านเป็นแหล่งให้กู้ยืมเพื่อประกอบอาชีพ คือ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กองทุนหมู่บ้าน กองทุน กข.คจ. และกลุ่มอาชีพ ประกอบด้วย กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเย็บผ้า กลุ่มไม้กวาด กลุ่มข้าวพันธุ์ดี

สำหรับภูมิปัญญาฝ้ายของชุมชนบ้านหนองบัวนั้น พบว่า มีการปลูกฝ้ายตามหัวไร่ปลายนามาตั้งแต่อดีต ส่วนใหญ่ปลูกฝ้ายเพื่อนำมาปั่นเป็นเส้นด้าย และทอเป็นผ้านุ่ง ผ่าดุง เพื่อใช้ในครัวเรือน และปั่นเป็นด้ายผูกแขวน ในพิธีกรรมต่างๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันฝ้ายก็ยังคงเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชนบ้านหนองบัว ถึงแม้ว่าปัจจุบันความต้องการจำเป็นในการใช้ผ้านุ่ง ผ่าดุง จากฝ้ายที่ผลิตเองในครัวเรือนของชุมชนจะลดน้อยลง เนื่องจากเสื้อผ้า ผ้านุ่ง ผ่าดุง สามารถหาซื้อได้จากตลาดนัด หรือในห้างสรรพสินค้าในตัวเมือง แต่ยังมีผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนหลายคนที่ใช้เวลารว่างทอผ้าใช้เอง ทอให้ลูกหลาน และบางครั้งก็จำหน่าย จากการศึกษาพบว่าผู้ที่ยังคงสืบทอดการทอผ้าฝ้ายของชุมชนบ้านหนองบัว มีดังนี้ 1)นางเสริมสุข ธรรมโสม อายุ 61 ปี 2)นางหนูรัก อุสาย อายุ 60 ปี 3)นางสุทิน ธรรมกุล อายุ 70 ปี 4)นางบุญเรือน ธรรมโสม อายุ 69 ปี 5)นางละออง บุบผา อายุ 78 ปี 6)นาง เอียง ขวัญชอบ อายุ 79 ปี 7)นางทวน อุทบุญ อายุ 64 ปี 8)นางระนอง มีศรีแก้ว อายุ 85 ปี 9)นางทองคำ ชันดี อายุ 63 ปี 10)นางแสงจันทร์ คำเนียม อายุ 54 ปี

ภาพที่ 1 แปลงปลูกฝ้าย

ภาพที่ 2 ผลผลิตฝ้าย

ภาพที่ 3 กี่ทอผ้าฝ้าย

ภาพที่ 4 การสนทนากลุ่ม

ค้นหาแนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากจากภูมิปัญญาฝ้ายบ้านหนองบัว

5.2 แนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากจากภูมิปัญญาฝ้ายบ้านหนองบัว พบว่า ในอดีตฝ้ายเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดเลย ดังคำกล่าว “ดอกฝ้ายบาน มะขามหวานเมืองเลย” ชุมชนบ้านหนองบัวเป็นชุมชนหนึ่งในจังหวัดเลยที่มีภูมิปัญญาเกี่ยวกับฝ้าย ชาวบ้านปลูกฝ้ายตามหัวไร่ปลายนา หรือพื้นที่ว่างที่ไม่ใช่ปลูกผัก ปลูกข้าว เป็นการใช้พื้นที่ว่างเปล่าให้เกิดประโยชน์ ใช้แรงงานในครัวเรือนในการเก็บฝ้าย หลังจากนั้นผู้เฒ่าผู้แก่จะทำการตีฝ้าย ปั่นฝ้าย และทอฝ้ายให้เป็นผลิตภัณฑ์ตามความต้องการของแต่ละครัวเรือน เช่น ด้ายผูกแขน ผ้าถุง ผ้าห่ม ผ้าผืน กระเป๋าย่าง เป็นต้น ในระยะหลังชุมชนปลูกฝ้ายน้อยลง ความเจริญทางเทคโนโลยี และเส้นทางคมนาคมสะดวกการเดินทาง รวดเร็วขึ้น ลูกหลานซื้อเสื้อผ้า กางเกง ผ้าถุง จากตลาดนัด หรือตลาดในตัวเมือง ความจำเป็นในการใช้ผลิตภัณฑ์จากฝ้ายในชุมชนลดน้อยลง แต่ในระยะสองสามปีที่ผ่านมา มีหน่วยงานราชการสนับสนุนให้ปลูกฝ้ายดู เนื่องจากเป็นฝ้ายพันธุ์พื้นเมือง เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดเลย ชุมชนจึงเริ่มมีการตื่นตัวปลูกฝ้ายดูเพิ่มขึ้น และเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาฝ้าย จึงรวมตัวกัน “จัดตั้งกลุ่มฝ้ายดู” เมื่อปี พ.ศ. 2562 มีสมาชิกจำนวน 15 คน โดยมีประธานคือ นางเสริมสุข ธรรมโสม เพื่อต้องการรื้อฟื้นวิถีฝ้าย การปลูกฝ้ายดู การทอผ้าจากฝ้าย และการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากผ้าฝ้ายดู ให้โดดเด่นมีเอกลักษณ์ มีคุณค่าสอดคล้องกับความต้องการของลูกค้า ดังคำกล่าวของสมาชิกกลุ่มฝ้ายดู “ชุมชนเริ่มสนใจทอผ้าเพิ่มขึ้น แต่ผลิตภัณฑ์ยังไม่หลากหลาย อยากได้แบบใหม่ คือต้องการพัฒนาลวดลายเพิ่มขึ้น อยากให้มีผ้าเช็ดตัวที่เป็นผ้าฝ้ายดูของเรา เพราะเรามีโฮมสเตย์ ใครมาพักที่นี่ต้องได้ใช้ผ้าเช็ดตัวของเรา หรือ อย่างน้อยต้องมีผ้าเช็ดมือ ผ้าเช็ดหน้า” “ต้องพัฒนารูปแบบให้ถูกใจคนรุ่นใหม่ วัยรุ่น ต้องพัฒนาให้ได้ หลากหลายแบบ” จากการประชุม สรุปได้ว่า การส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากบ้าน

หนองบัว คือการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ของชุมชน โดยการผลิตเอง ใช้เอง ขายเอง สำหรับแนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากจากภูมิปัญญาฝ้าย มีดังนี้ 1)การส่งเสริมให้ชุมชนมีการรื้อฟื้นวัฒนธรรมการปลูกฝ้ายคู่ โดยการให้พื้นที่ว่างเปล่า ของแต่ละครอบครัวให้เกิดประโยชน์มากที่สุด เพื่อนำวัตถุดิบในชุมชน มาเพิ่มมูลค่า โดยการแปรรูปให้เป็นผลิตภัณฑ์จากฝ้ายคู่ และเป็นการกระจายรายได้สู่ชุมชน 2)การรวมกลุ่มภูมิปัญญาฝ้าย โดยการ “จัดตั้งกลุ่มฝ้ายคู่” เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ประชุม ปรัชญาหารือ และร่วมมือกันพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้หลากหลาย สอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชน และนักท่องเที่ยว 3)การพัฒนาของกลุ่มฝ้ายคู่ เพื่อต่อยอดองค์ความรู้ของกลุ่มฝ้ายคู่ ให้สามารถสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์หลากหลายรูปแบบ หลากหลายลวดลาย ตามความต้องการของลูกค้า โดยการศึกษาดูงานกลุ่มทอผ้าฝ้ายที่ประสบความสำเร็จ 4)การย้อมผ้าจากสีธรรมชาติ เช่น เพกา เปลือกประดู่ ขมิ้น ใบหม่อน ใบเหม็ง ซึ่งเป็นวัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชน และลดการใช้สารเคมีในการย้อมสีฝ้าย 5)การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากฝ้ายให้มีความโดดเด่นหลากหลาย สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มลูกค้าในชุมชน และนักท่องเที่ยว 6)มีศูนย์จำหน่ายออนไลน์ และจัดตั้งร้านค้าในชุมชน เพื่อจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยวชุมชนบ้านหนองบัว 7)การอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาฝ้าย ส่งเสริมให้ลูกหลาน และชุมชนใช้ผลิตภัณฑ์จากฝ้าย 8)การสร้างเครือข่ายความร่วมมือทั้งภาครัฐ เอกชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อพัฒนาศักยภาพของกลุ่มฝ้ายคู่และพัฒนาผลิตภัณฑ์ของกลุ่มให้ได้มาตรฐาน เป็นที่ยอมรับของลูกค้าทั้งในและต่างประเทศ

องค์ความรู้จากกระบวนการวิจัย สรุปได้ดังนี้ เศรษฐกิจฐานราก คือเศรษฐกิจของชุมชน การขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากโดยการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ของคนในชุมชน ด้วยการผลิต แปรรูป และจำหน่ายเอง เป็นการเพิ่มมูลค่าวัตถุดิบในท้องถิ่น โดยเริ่มจากกลุ่มในชุมชน ที่มีความพร้อมและมีความต้องการในการพัฒนาตนเอง ด้วยการใช้กระบวนการมีส่วนร่วม โดยการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้แบบค่อยเป็นค่อยไป ด้วยกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันเองภายในกลุ่มจนสมาชิกเกิดทักษะความชำนาญจากภูมิปัญญาดั้งเดิมในชุมชน และบูรณาการความรู้ใหม่ โดยการฝึกอบรมหรือศึกษาดูงาน นำองค์ความรู้ที่ได้รับมาทดลองปฏิบัติเองและทำได้ จะทำให้เกิดความภาคภูมิใจ มีความเชื่อมั่นในตนเอง เกิดความหวังและพลังใจในการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

6. อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการดำเนินการวิจัยคณะผู้วิจัยมีประเด็นในการอภิปรายดังนี้

6.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องการปลูกฝ้ายและการทอผ้าฝ้ายของบ้านหนองบัว นั้น พบว่าชาวบ้านมีการปลูกฝ้ายกันมาตั้งแต่ในอดีตเพื่อนำมาใช้ประกอบการดำเนินชีวิตประจำวัน รวมถึงการสร้างรายได้ผ่านการจำหน่าย ที่ผ่านมานั้นบ้านหนองบัวมีการปลูกฝ้ายและการทอผ้าจากฝ้าย

ทุกครัวเรือน โดยการทอดผ้าจะใช้เวลาวางจากการทำเกษตรกรรมในช่วงเวลาเย็น หรือเวลาวางจากการ ทำงาน สำหรับการปลูกฝ้ายจะเน้นการปลูกในลักษณะอินทรีย์ เส้นใยที่ได้จะมีสีน้ำตาลและสีขาว นอกจากนี้ยังมีการย้อมสีอื่นๆตามความชอบของผู้ทอดด้วยการใช้สีจากธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่ เช่น ครั่ง หรือคราม เปลือกประดู่ เป็นต้น จากการระดมความคิดเห็นพบว่า ในอดีตชุมชนบ้านหนองบัวมีการปลูกฝ้ายทุกครัวเรือน ตามหัวไร่ปลายนาและตามแนวเขา เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยว ชาวบ้านจะไปช่วยกันเก็บดอกฝ้าย ซึ่งเป็นภาพของความร่วมมื้อมีใจกันของคนในชุมชนเอง ซึ่งปัจจุบันได้มีการรื้อฟื้นทั้งในกระบวนการปลูกต้นฝ้าย และกระบวนการทอดผ้าฝ้าย สอดคล้องกับผลการศึกษาของ ศราวุฒินันท์ เล็กสุทธิ (2561) ที่พบว่า การปลูกฝ้ายในอดีตของชุมชนนั้นถือว่าเป็นภูมิปัญญาที่มีอยู่ทุกพื้นที่ แต่มีความแตกต่างกันในบางมิติ เช่นวิธีการคิดสร้างสรรค์ กระบวนการทอด การออกแบบ ลวดลาย รวมถึงการนำเส้นฝ้ายมาใช้ในวัฒนธรรมต่างๆ เช่น การทำเป็นเชือกผูกแขวนสำหรับพิธีกรรมต่างๆในพุทธศาสนาและพราหมณ์ แต่เนื่องจากสถานการณ์และวิถีการดำเนินชีวิตของสังคมไทย และสังคมโลกมีการเปลี่ยนแปลง อันมาจากการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการเมือง ด้านการปกครอง ด้านการศึกษา รวมถึงความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยี ทำให้การปลูกฝ้ายในพื้นที่บ้านหนองบัวลดน้อยลง ซึ่งผลจากกระบวนการรื้อฟื้นผ่านการปลูกและการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากฝ้าย จะช่วยให้ภูมิปัญญาฝ้าย กลับมามีคุณค่าและคงอยู่เป็นวัฒนธรรมพื้นฐานของชุมชนต่อไป สอดคล้องกับ บิรญา ผาแสง (2558) กล่าวว่า ในอดีตนั้นชุมชนฐานรากมีวิถีชีวิต วัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่มีคุณค่า และมีความงดงาม ในการสืบทอดและการรื้อฟื้นจึงต้องใช้กระบวนการต่างๆเข้ามาส่งเสริมสนับสนุน โดยบูรณาการร่วมกับหน่วยงานในชุมชนและหน่วยงานภาครัฐอื่นๆ เพื่อส่งเสริมให้ภูมิปัญญานั้นคงอยู่ต่อไป เช่นผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ การสืบทอดของคนในครอบครัวจากรุ่นสู่รุ่น รวมทั้งการสร้างเป็นแหล่งการเรียนรู้ จากผลการศึกษาที่พบว่าชุมชนบ้านหนองบัว อยู่ระหว่างการขับเคลื่อนให้พื้นที่บ้านหนองบัว เป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับฝ้ายตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ คือการปลูก การแปรรูป และการจำหน่าย โดยมีการออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์จากฝ้ายที่หลากหลาย สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยว ทั้งนี้เพื่อเชื่อมโยงกับกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนบ้านหนองบัว

6.2 แนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากบ้านหนองบัว จากภูมิปัญญาฝ้าย พบว่า มี 8 แนวทาง ดังนี้ 1)ส่งเสริมและการรื้อฟื้นการปลูกฝ้ายในพื้นที่ทำกิน 2)การ “จัดตั้งกลุ่มฝ้ายตุ่ย” เพื่อผลิตผลิตภัณฑ์ 3)การพัฒนาและต่อยอดองค์ความรู้ด้านการออกแบบ 4)การพัฒนาสีย้อมฝ้ายจากสีธรรมชาติ 5)การสร้างอัตลักษณ์ผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค 6)มีศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ทั้งออนไลน์ และจัดตั้งร้านค้าในชุมชน 7)การอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาฝ้าย และ 8)การสร้างเครือข่ายความร่วมมือทั้งภาครัฐ และเอกชน โดยแต่ละประเด็นนั้นเป็นพวงจากการ ระดมความคิดเห็นจากกลุ่มสมาชิก โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจและการสร้าง กระบวนการมีส่วนร่วมในการทำงานของกลุ่ม สอดคล้องกับผลการวิจัยของ ธนกร สิริสุคันธา รัชศรี เกียรติบุตร

และสุพัตรา วรรณสืบเชื้อ (2561) พบว่า การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากและประชารัฐ จะต้องเกิดจากความร่วมมือจากคนหลายๆ ฝ่าย และมีปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องได้แก่ 1) ปัจจัยด้านบุคคล ประกอบด้วย พฤติกรรมของเจ้าหน้าที่และการเข้าร่วมกิจกรรม 2) ปัจจัยด้านชุมชน คือกระบวนการ ที่เปิดโอกาสในการให้ข้อมูลย้อนกลับ การให้ข้อเท็จจริงและความคิดเห็นเพื่อประกอบการตัดสินใจ โดยเริ่มต้นจากสิ่งที่ชาวบ้านรู้และพัฒนาจากสิ่งที่มีอยู่แล้วในชุมชน และ 3) ปัจจัยด้านหน่วยงานราชการ และองค์กรที่ขับเคลื่อนนโยบาย ประกอบด้วย การยอมรับฟังความคิดเห็นของประชาชน มี การดำเนินงานอย่างเป็นขั้นตอน การปรับบทบาทการปฏิบัติงาน ระเบียบและข้อบังคับที่ยืดหยุ่น รวมทั้งการหาปัจจัยสนับสนุนอื่นๆ โดยจัดกิจกรรมหรือดำเนินโครงการครอบคลุม ทั้งด้านจิตใจ ด้านวัตถุ ด้านสังคมและด้านการเมือง ที่สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิต อาจกล่าวได้ว่าหน่วยงานภาครัฐ มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากบ้านหนองบัวจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้วยการฟื้นฟูส่งเสริมภูมิปัญญาฝ่าย โดยเริ่มต้นตั้งแต่การสร้างความรู้ความเข้าใจที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วม และการปฏิบัติการในการพัฒนาและดำเนินการร่วมกัน จนนำไปสู่ขั้นของการประเมินผลการดำเนินงาน ซึ่ง วิษณุ หยกจินดา (2557) กล่าวว่า การขับเคลื่อน เศรษฐกิจฐานรากที่ประสบความสำเร็จที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมในทุกระดับตั้งแต่การร่วมรับรู้สภาพและปัญหา การร่วมค้นหาแนวทางการแก้ปัญหา การร่วมตัดสินใจ การร่วมดำเนินการ การร่วมประเมินผลและการร่วมรับผลประโยชน์ในอนาคตร่วมกัน

กระบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากบ้านหนองบัว โดยการระดมความคิดเห็นจากผู้ที่เกี่ยวข้อง มีความเห็นร่วมกันว่า ควรเริ่มจากภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าฝ่าย เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีความต้องการพัฒนาความรู้ด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากฝ่าย และต้องการพัฒนาทักษะการทอผ้าฝ่ายให้มีความสวยงาม ทันสมัย โดดเด่น สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภคในยุคปัจจุบัน โดยบูรณาการความรู้กับภูมิปัญญาดั้งเดิมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยกระบวนการขับเคลื่อนดังกล่าว เน้นการส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชน พยายามพัฒนาในด้านต่างๆ ด้วยตนเอง ทั้งด้านการค้นคว้าวัตถุดิบ เช่น เมล็ดฝ้าย การปลูก การย้อม การแปรรูป รวมถึงด้านการตลาด เนื่องจากการเริ่มต้นด้วยตนเองก่อนจะทำให้ชุมชนเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันเองภายในกลุ่ม การลองผิดลองถูกหลายๆ ครั้งทำให้เกิดทักษะและความชำนาญ และก่อให้เกิดความรักความเอื้ออาทร ความสามัคคี การเสียสละและแบ่งปันระหว่างกัน นอกจากนี้ยังสร้างเสริมการเรียนรู้การทำงานร่วมกันเป็นทีมให้กับสมาชิกในกลุ่มอีกด้วย ทำให้สมาชิกกลุ่มค้นพบจุดเด่นหรือเอกลักษณ์ของตนเอง จุดด้อยหรือสิ่งที่กลุ่มต้องพัฒนาเพิ่มเติม ค้นพบปัญหาอุปสรรคที่สมาชิกร่วมกันแก้ไขได้ด้วยตนเอง และปัญหาอุปสรรคที่ไม่สามารถแก้ไขด้วยตนเองต้องขอความร่วมมือช่วยเหลือจากชุมชน หน่วยงานหรือองค์การภายนอก ทำให้สมาชิกกลุ่มเห็นความสำคัญจำเป็นของการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ ดังที่ ชนกกาญจน์ พันธุ์เดิมวงศ์ (2559) กล่าวว่า เครือข่ายเป็นเครื่องมือสำคัญในการระดมทรัพยากร เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนา เป็นเหมือนพื้นที่ทางสังคมที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และความสัมพันธ์ที่ดีของสมาชิก

เครือข่าย เครือข่ายจึงมีประโยชน์ต่อสมาชิก ทั้งที่เห็นได้จากผลงานที่สมาชิกดำเนินการ เป็นการประสานประโยชน์ให้กับสมาชิกเครือข่าย อย่างเท่าเทียมกัน และประโยชน์ระยะยาวคือเกิดระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพเกิดกระบวนการใหม่และความรู้ใหม่ในการขับเคลื่อนงานที่ก่อให้เกิดผลกระทบที่มากกว่าระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค และระดับชาติ และ ประภาพรรณ อุ่นอบ (2558) ยังกล่าวว่า การสร้างเครือข่ายการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก จะช่วยทำให้เกิดสมรรถนะการทำงานแบบใหม่ มีการค้นหาวិธีการจัดการแบบใหม่ และมีการรื้อฟื้นจิตวิญญาณของชุมชนกลับมา เพราะเครือข่ายนั้นแท้จริงก็คือรากฐานชีวิตและวิถีชีวิตของชุมชน โดยการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากอาจเริ่มต้นจากชุมชน และนำไปสู่ภาคีเครือข่ายความร่วมมือ ก้าวไปสู่ในระดับที่สูงขึ้นคือหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งปัจจุบันกลุ่มทอผ้าจากภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการขับเคลื่อนโดยคนในชุมชนไประดับหนึ่งผ่านกระบวนการจัดการท่องเที่ยวของคนในชุมชน และมีภาคีเครือข่าย เช่นพัฒนาชุมชนระดับอำเภอภูหลวง เข้าไปส่งเสริมและให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการทำให้กลุ่มการทอผ้ามีมาตรฐานขึ้น รวมถึงโครงการยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นของมหาวิทยาลัยราชภัฏเลย ประจำปี 2563-2564 ที่เริ่มมีการส่งเสริมการปลูกฝ้ายด้อยในพื้นที่ต้นแบบการท่องเที่ยวของชุมชน การเรียนรู้จากความสำเร็จ การทอผ้า ช่างงานผ้าทอ เทคนิคการทอจากพื้นที่การทอผ้าต้นแบบบ้านกกบก อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย และมีการทำงานส่งเสริมสร้างแหล่งเรียนรู้การท่องเที่ยวชุมชน (มาริษา ภิรมย์แทน เดอ เบลส์, 2563) รวมทั้งศักยภาพของผู้นำกลุ่มและความศรัทธาในศักยภาพของผู้นำ ซึ่งเป็นปัจจัยทำให้หน่วยงานภาครัฐทั้งระดับอำเภอ และระดับจังหวัดพร้อมทำการผลักดัน ให้กลุ่มสามารถที่จะนำผลิตภัณฑ์และสินค้าจากภูมิปัญญาท้องถิ่นไปจำหน่าย เพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชนในระดับจังหวัด และในระดับชาติต่อไป โดยมีการดำเนินการอย่างเป็นลำดับขั้นตอนของการขับเคลื่อน สอดคล้องกับ สิริฤกษ์ ทรงศิริไธ (2561) กล่าวว่า หน่วยงานภาครัฐ ควรดำเนินการแบบ มีส่วนร่วมในการจัดระบบโครงการ โดยเฉพาะเรื่องการสนับสนุนภาคผลิตและภาคบริการ โดยมีรายละเอียดดังนี้ 1)มีการขับเคลื่อนด้วยคณะกรรมการของประเทศ ซึ่งแต่ละคณะมีหน้าที่อย่าง ชัดเจนคณะกรรมการประกอบด้วย คณะกรรมการผู้เชี่ยวชาญ(Expert Committee) คณะกรรมการพิเศษ(Special Committee) คณะกรรมการอำนวยการ(Steering Committee) และคณะกรรมการที่ปรึกษา(Consultation Committee) 2)มีการจัดทำยุทธศาสตร์และกลยุทธ์ เพื่อเป็นการสร้างฐานความรู้ นวัตกรรม และเศรษฐกิจมีความเป็นเลิศ 3)มีกลไกการบริหาร งบประมาณ ตลอดจนการใช้กลไกใหม่ๆในการพัฒนา

7. ข้อเสนอแนะ

7.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

7.1.1 ควรมีการส่งเสริมอาชีพจากภูมิปัญญาฝ้าย เชื่อมโยงกับภูมิปัญญาด้านอื่นๆ ในชุมชน เช่น ภูมิปัญญาจักสาน เพื่อร่วมกันพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่สร้างสรรค์ ผสมผสาน สร้างความแตกต่าง

7.1.2 ควรเสนอแนวทางการส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากจากภูมิปัญญาฝ้าย ที่ค้นพบจากกระบวนการวิจัยต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่แผนการพัฒนาท้องถิ่นต่อไป

7.2 ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ปฏิบัติ

7.2.1 แนวทางที่กลุ่มฝ้ายต้น สามารถลงมือปฏิบัติด้วยตนเองได้ สมาชิกของกลุ่มควรปรึกษาหารือ จัดลำดับความสำคัญตามความจำเป็นเร่งด่วน วางแผนและลงมือปฏิบัติการ

7.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

7.3.1 ควรทำการวิจัยเกี่ยวกับการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมกลุ่มฝ้ายต้น บ้านหนองบัว ตำบลภูหอ อำเภอกุหลาบ จังหวัดเลย

7.3.2 ควรทำการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาภูมิปัญญาฝ้ายบ้านหนองบัว สุวิสาหกิจชุมชนเพื่อสังคม

8. เอกสารอ้างอิง

- ชนกาญจน์ พันธุ์เดิมวงศ์. (2559). กระบวนการและการมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะด้านที่อยู่อาศัย ของเครือข่ายสลัมสี่ภาค. *วารสารวิจัยสังคม*. 39(1). 73-108.
- ธนกร สิริสุคันธา รักศรี เกียรติบุตร และสุพัตรา วรรณสืบเชื้อ. (2561). การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการ ขับเคลื่อนนโยบายเศรษฐกิจฐานรากและประชารัฐในพื้นที่อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง. *วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง*. 7(2). 47-63.
- ประภาพรณ อุ่นอบ. (2558). *เครือข่าย: ความจำเป็นพื้นฐานในการทำงานทางสังคม*. สืบค้นเมื่อ 5 กรกฎาคม 2564. จาก <https://www.ngobiz.org/home/2016/>
- ประภาศรี ซึ่งกุล และคณะ. (2557). *การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาชุมชนมอญพัชร์อัล-อามานะห์บ้านบางโรง ตำบลป่าดอ อำเภอดง จังหวัดภูเก็ต*. การประชุมวิชาการ การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืน ครั้งที่ 4 ประจำปี 2557. “Rethink : Social Development for Sustainability in ASEAN Community”. 11-13 มิถุนายน 2557. 208-216.
- ปวีณา ผาแสง. (2558). *กระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ สืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นน่าน: กรณีศึกษาตำบลตุ้ม อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน*. วิทยาลัยชุมชนน่าน สถาบันวิทยาลัยชุมชน.
- มาริษา ภิรมย์แทน เดอ เบลส์. (2563). *ฝ้ายสายใยแห่งวัฒนธรรม และอัตลักษณ์แห่งภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย*. การนำเสนอภาคบรรยายในงาน มหกรรมงานวิจัยแห่งชาติ 2563 (Thailand Research Expo 2020). 2-6 สิงหาคม 2563. ณ โรงแรมเซ็นทาราแกรนด์ และบางกอกคอนเวนชันเซ็นเตอร์ เซ็นทรัลเวิลด์ กรุงเทพมหานคร.

ยนต์มา ชามนตรี. (2563). แผนชุมชนบ้านหนองบัว. เลย : บ้านหนองบัว.

วิชญ์ หยกจินดา. (2557). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน หมู่บ้านทุ่งกว้าง ตำบลทับไทร อำเภอน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน. วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา. สคราณินิตย เล็กสุทธิ. (2561). การสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าฝ้ายทอมือที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมของกลุ่มผ้าฝ้ายทอมือบ้านหนองเจือก ตำบลแม่แรง อำเภอบางช้าง จังหวัดลำพูน. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยธนบุรี. 12(29). 135-146.

สิริฤกษ์ ทรงศิริไ. (2561). โครงสร้างและกลไกการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การวิจัยและนวัตกรรมของประเทศ. วารสารรัฐาภิรัช. 60(3). 10-21.

สุวัฒน์ กิขุนทด. (2559). รวมพลังขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากสร้างชุมชน “มั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน”. กรุงเทพมหานคร : สำนักสนับสนุนขบวนองค์กรชุมชน และสำนักสื่อสารการพัฒนา สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน).

9. คำขอบคุณ

การวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เนื่องมาจากการมีส่วนร่วมของชาวบ้านหนองบัว ตำบลภูหอ อำเภอกุหลอง จังหวัดเลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มภูมิปัญญาฝ้ายตุ้ยบ้านหนองบัว ที่ให้ข้อมูล ให้ข้อเสนอแนะ และมีส่วนร่วมใน กระบวนการวิจัยทุกขั้นตอน จึงขอขอบคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ ขอขอบคุณนายยนต์มา ชามนตรี ผู้ใหญ่บ้านหนองบัว ตำบลภูหอ อำเภอกุหลอง จังหวัดเลย ที่ให้ความอนุเคราะห์ทำการวิจัยในพื้นที่ และอำนวยความสะดวกในการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลใน กระบวนการวิจัย ขอขอบคุณคุณลักขณา แสนทุ่งค้อ ที่ให้ความอนุเคราะห์ประสานงานผู้ที่เกี่ยวข้อง และให้ ข้อเสนอแนะในการวิจัย ขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์ ไทยโรจน์ พวงมณี ที่ให้คำปรึกษา แนะนำ และให้ข้อเสนอแนะตลอดกระบวนการวิจัย ขอคุณ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย ที่ได้ให้การสนับสนุนทุนอุดหนุนและส่งเสริมการทำวิจัยในครั้งนี้ ทำให้การวิจัยลุล่วงไปได้ด้วยดี